

Notitie over de voormalige dienstwoning van de Sophie Rosenthal Bewaarschool aan de Nieuwe Uilenburgerstraat (te betreden via nr. 59)

Datum: 11 december 2023

Auteur: David Derksen

Bezoekdatum: 2 augustus 2023

Opmerking

De voormalige dienstwoning van de Sophie Rosenthal Bewaarschool is door Monumenten en Archeologie bezichtigd in het kader van een bouwplanbeoordeling (vanwege de vernieuwing en vergroting van het naastgelegen onderstation, wordt overwogen de voormalige dienstwoning te verplaatsen). Het interieur was bij de bezichtiging niet toegankelijk.

Status

Gemeentelijk monument

Objectnummer: 200495

Registeromschrijving: zie bijlage.

Gebouwtype, bouwgeschiedenis in hoofdlijnen en waardering

Gebouwtype en bouwgeschiedenis in hoofdlijnen

Vrijstaande dienstwoning op rechthoekige grondslag, bestaande uit een begane grond, een verdieping en een zolder onder een zadeldak met de nok haaks op de voorgevel. De voorgevel is georiënteerd op de Uilenburgergracht, op het zuidwesten. Het bijbehorende schoolgebouw stond tegen de rechter zijgevel.

Het pand is in 1887-1888 gebouwd naar ontwerp van C. Muysken als dienstwoning van de Sophie Rosenthal Bewaarschool, een joodse kleuterschool. Uit de bouwtijd bleven op hoofdlijnen het exterieur en de hoofddraagconstructie bewaard. Te oordelen naar foto's van Rappange & Partners Architecten van 30 september 2020 resteren aan de binnenzijde enkele herplaatste interieuronderdelen zoals een trap, een wandkast en een paneel deur.

In 1895 werd het schoolgebouw rechts van de dienstwoning met een verdieping verhoogd naar plannen van I. Gosschalk. Bij deze uitbreiding werd tegen de buitenzijde van de dienstwoningvoorgevel een ijzeren noodtrap aangebracht, die naar een galerij voor de verdiepingslokalen leidde. Ook werd toen een verdiepingsvenster vergroot tot deur. Van de later verwijderde noodtrap resteren in het metselwerk de hardstenen consoles.

In 1941 werd het pand verbouwd tot karrenbergplaats en magazijn naar plannen van de Dienst der Publieke Werken. De oorspronkelijke entree in de achtergevel kwam te vervallen, toen in de linker zijgevel een nieuwe, grotere toegang werd gemaakt. Binnen maakte de houten begane grondvloer plaats voor een stenen vloer op een zandpakket; het oorspronkelijke keldertje raakte daarbij in onbruik. De verdiepingsbalklaag werd vanwege de nieuwe opslagfunctie constructief versterkt met stalen liggers. De bestaande trap naar de eerste verdieping is toen vermoedelijk tegen de binnenzijde van de voorgevel geplaatst. Ook enkele andere interieuronderdelen lijken te zijn hergebruikt.

In 1956 werd de school op de dienstwoning na gesloopt. Vermoedelijk is toen ook de noodtrap verwijderd, en is de rechter zijgevel, die aanvankelijk een binnenmuur vormde, met een cementstuc afgewerkt. Ter plaatse van het gesloopte schoolgebouw werd in 1957-1959 het huidige onderstation gerealiseerd.

Als gevolg van het uitblijven van regulier onderhoud, verkeert het pand momenteel in een slechte staat.

	Gemeente Amsterdam
Pagina 2 van 14	Monumenten en Archeologie

Waardering gebouw

De voorgevel en linker zijgevel zijn van hoge monumentwaarde. De achtergevel en het dak zijn van positieve waarde. De rechter zijgevel is van indifferente waarde. Let wel: Het interieur is niet bezocht en gewaardeerd.

NB: De voormalige dienstwoning van de Sophie Rosenthal Bewaarschool is van hoge cultuurhistorische waarde; samen met de Uilenburgersjoel en de Diamantslijperij Boas vormt de dienstwoning de enige tastbare herinnering aan het verleden van de arme joodse volksbuurt. Het pand heeft een beperkte stedenbouwkundige waarde, aangezien de oorspronkelijke ruimtelijke configuratie als gevolg van de sanering vanaf 1910 en de bouw van het onderstation in 1957-1959 onherkenbaar is gewijzigd. Alleen de rijkere uitwerking van de voorgevel getuigt nog van de oorspronkelijke situering, waarbij de dienstwoning vanwege de ligging op een binnenterrein op het water was georiënteerd.

Cultuurhistorische achtergrond

In 1887 kochten George Rosenthal (1828-1909) en Sophie Rosenthal-May (1838-1921) drie naast elkaar gelegen percelen aan de Uilenburgergracht van Salomon Izaäk Snuijff. De erven waren gesitueerd op een binnenterrein, achter een rijtje arbeiderswoningen aan de Uilenburgerstraat. Twee van de drie percelen waren ten tijde van de koop in gebruik als werf. Het echtpaar voegde de drie percelen samen en liet aan de zijde van de Uilenburgergracht een smalle strook grond aanplampen. Op het samengevoegde grondstuk werd in 1887-1888 naar plannen van C. Muysken een vrijstaand schoolgebouw opgetrokken, dat vanaf de Uilenburgerstraat toegankelijk was via een overbouwde gang. Al binnen afzienbare tijd bleek de bewaarschool te klein. In 1895 werd het bouwdeel met de klaslokalen rechts van de dienstwoning met een verdieping verhoogd naar ontwerp van I. Gosschalk.

In het kader van krotopruijing besloot het gemeentebestuur in 1910 om op Uilenburg in totaal 861 woningen te onteigenen met als doel ze te slopen. De woningen grenzend aan de school vielen uiteindelijk in 1927 ten prooi aan de sloophamer. Vanaf dit moment was de achtergevel van het schoolgebouw ook zichtbaar vanaf de straat. Op het vrijgekomen terrein werd in het voorjaar van 1928 een openbaar plantsoen aangelegd. Op de scheiding van het plantsoen en schoolplein werd vervolgens een houten schutting geplaatst.

In 1930 werden plannen gemaakt om de Rosenthalschool (voorber. ond. school lett: C) te herbestemmen als vakschool voor kleermakers. In 1941 werd de dienstwoning verbouwd tot een karrenbergplaats (begane grond) en magazijn (eerste verdieping) voor 'Onderhoud Bruggen' van de Dienst der Publieke Werken. De afdeling Bruggen was gehuisvest in het naastgelegen kantoorgebouw, Nieuwe Uilenburgerstraat 59.

Tussen 1942 en 1946 lijkt aan de straatzijde van het plantsoen een transformatorhuisje gebouwd te zijn. Tegelijkertijd met de bouw van het transformatorhuisje werd aan de straat, links van het huisje, een doorgaande scheidingsmuur opgetrokken. In 1946 werd ook rechts van het transformatorhuisje een doorgaande, gemetselde erfafscheiding gerealiseerd.

Na de ingebruikname van de Hemwegcentrale in 1952 ging in Amsterdam het hele elektriciteitsnetwerk op de schop, ook in de historische binnenstad. In 1955 werd ter voorbereiding van de bouw van een nieuw onderstation, rechts van het transformatorhuisje, het nog altijd bestaande 'Provisorium Uilenburg' opgetrokken. Een jaar later maakte de lokalen vleugel van de voormalige Rosenthalschool plaats voor het huidige onderstation.

Bronnen en literatuur

Kadaster Archiefviewer

Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank

Stadsarchief Amsterdam, Centraal Tekeningen Archief (toeg.nr. 10057), inv.nrs. 25485, 27198, 27356, 32723, 36413, 25136

Stadsdeel Centrum, Archief van de Dienst Bouw- en Woningtoezicht en rechtsopvolger

<https://www.amsterdamsebinnenstad.nl/actueel/uilenburg.html>

<https://www.amsterdamsebinnenstad.nl/actueel/uilenburg1.html>

<https://www.amsterdamsebinnenstad.nl/actueel/uilenburg2.html>

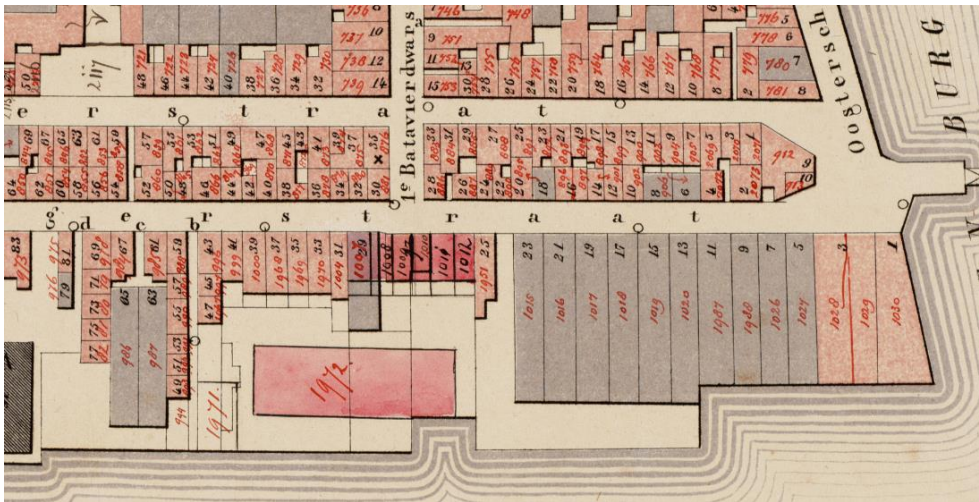
Beeldmateriaal

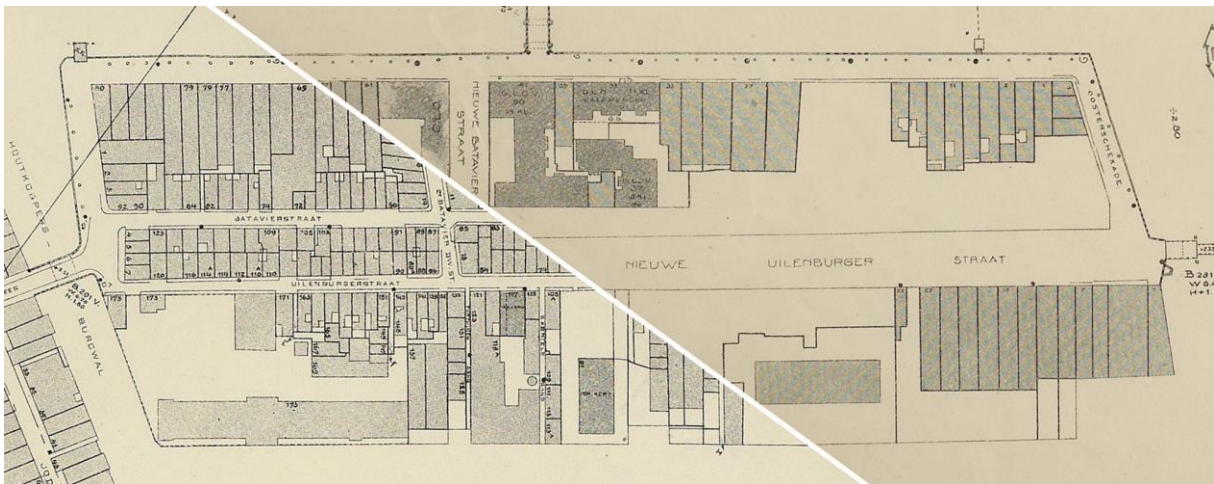
Vogelvluhtkaart van Pieter Bast uit 1597. Oriëntatie: het noorden is onder. Op de oostzijde van Uilenburg, op de kaart links, bevonden zich aanvankelijk scheepswerven (Monumenten en Archeologie, kaarten)

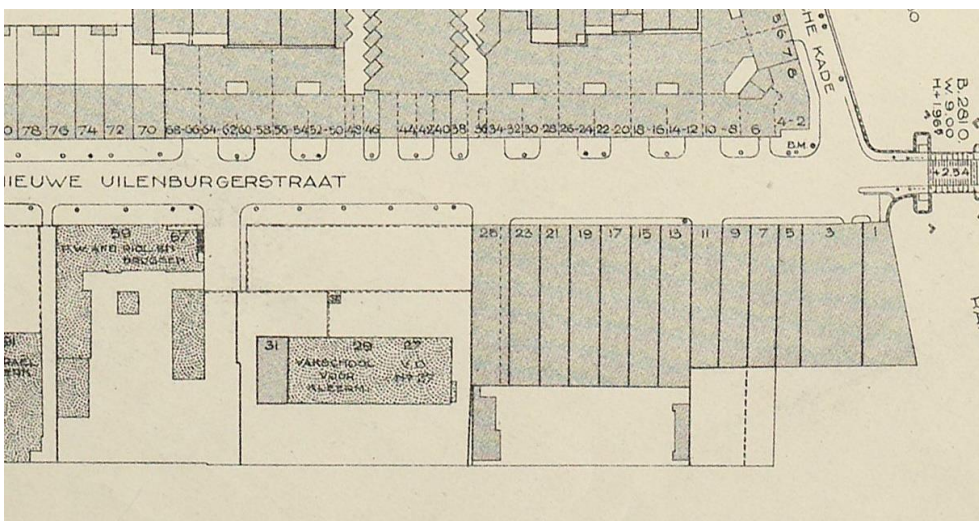
Vogelvluhtkaart van Balthasar Florisz van Berckenrode. Oriëntatie: het noorden is onder (Monumenten en Archeologie, kaarten)

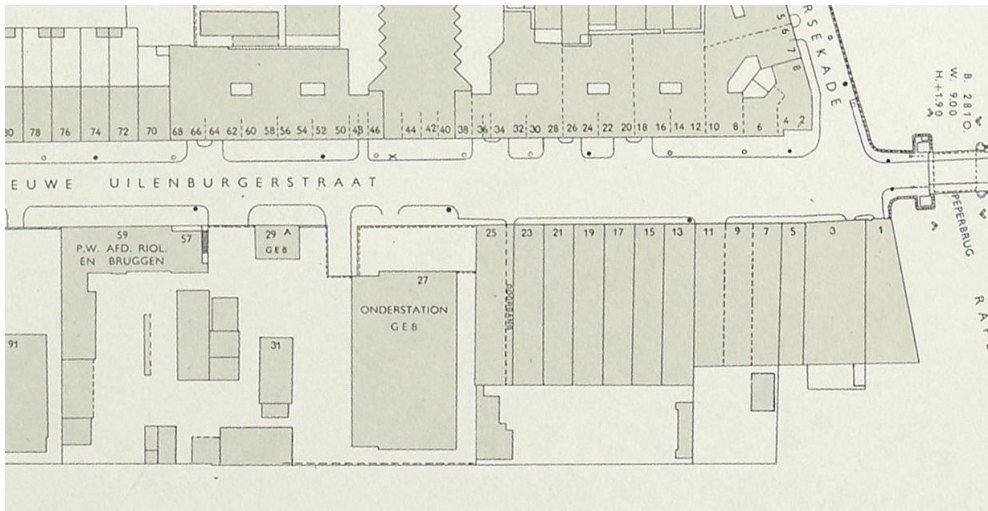
De bijgewerkte buurtatlas van Loman uit 1892-1903 (Monumenten en Archeologie, kaarten)

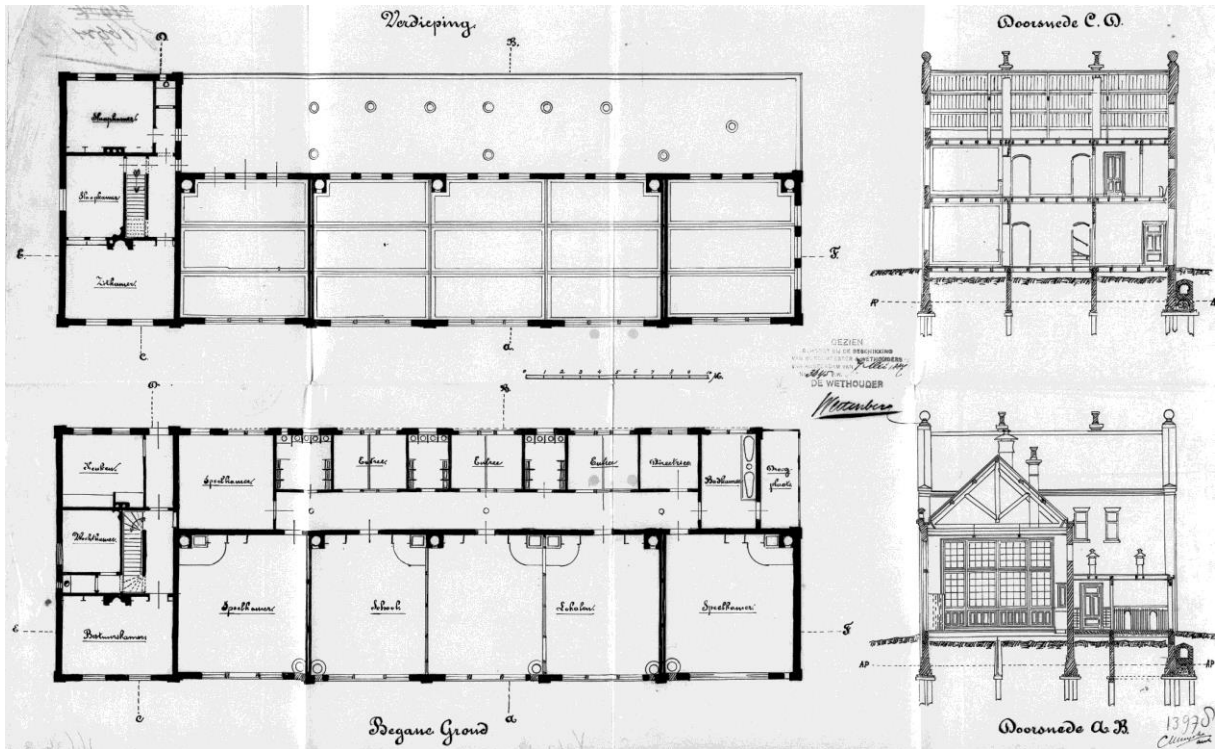
Samengestelde 1:1000-kaart van de Dienst der Publieke Werken uit 1911 (links) en 1919 (rechts), ofwel voor en na de sanering. Op dit kaartbeeld is de rooilijnverlegging duidelijk zichtbaar. De woonhuizen aan de straat staan op het rechter blad reeds als gesloopt ingetekend, maar stonden in werkelijkheid tot 1927 nog overeind. Na de sloop kwam het schoolgebouw vrij in het zicht te staan (Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank, inv.nr. DUIZ00795000001 en DUIZ00663000001)

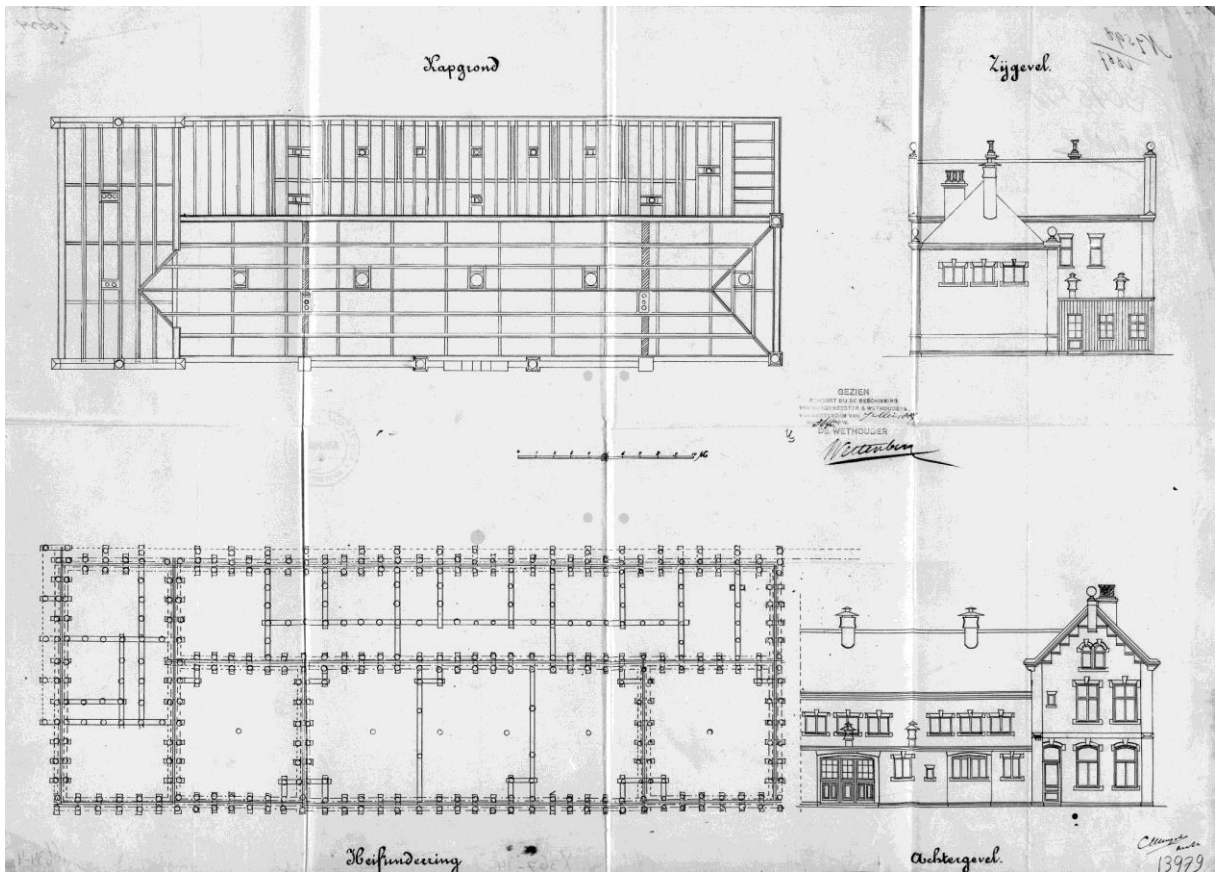
1:1000-kaart van de Dienst der Publieke Werken uit 1942. In 1925-1926 werd aan de westzijde van de school, op de kaart links, een kantoor- en werkplaatsengebouw ten behoeve van de afdelingen Riolering en Onderhoud Bruggen van de Dienst der Publieke Werken opgetrokken (Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank, inv.nr. DUIZ00668000001)

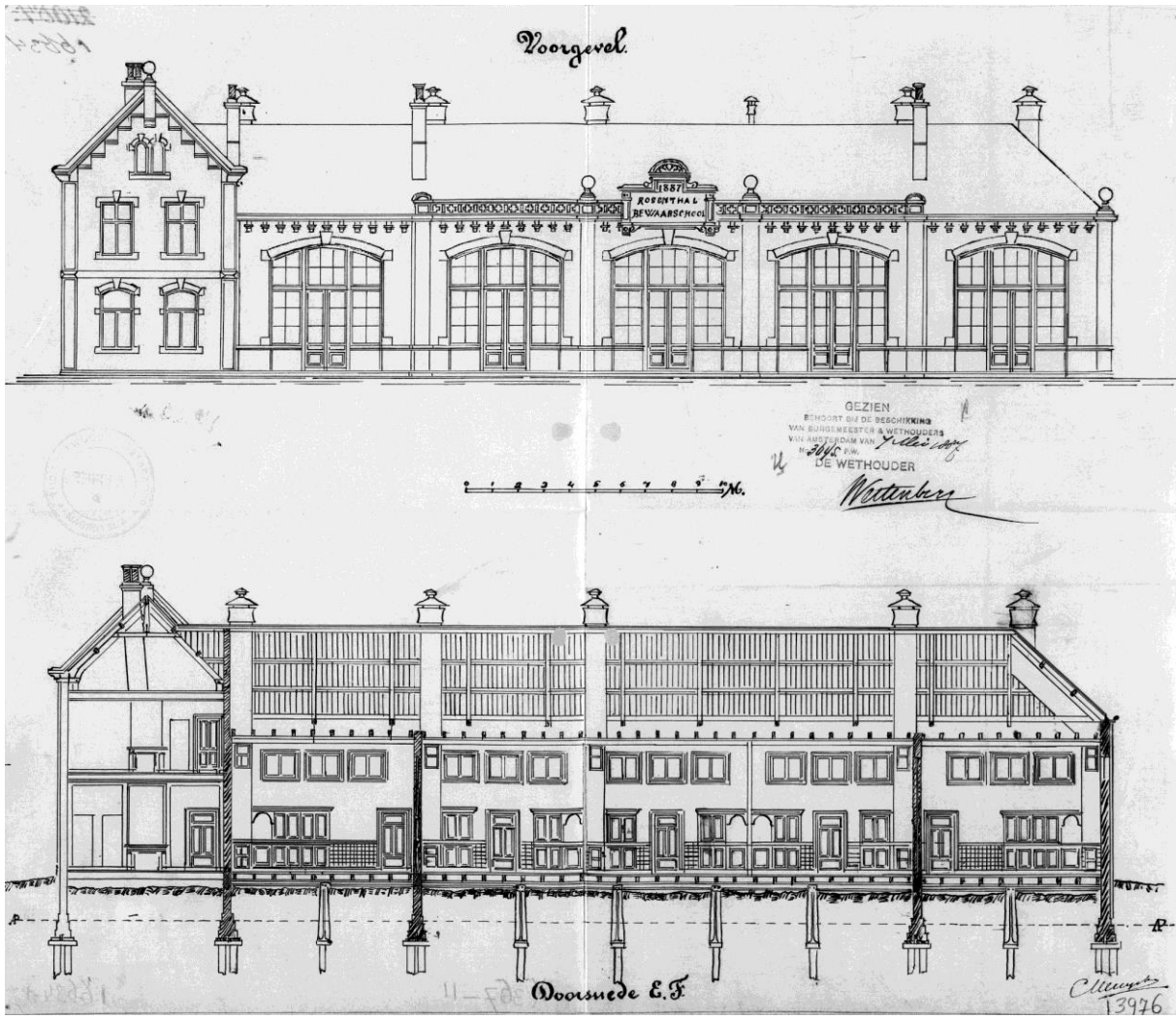
1:1000-kaart van de Dienst der Publieke Werken uit 1973-1976 (Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank, inv.nr. DUIZ00677000001)

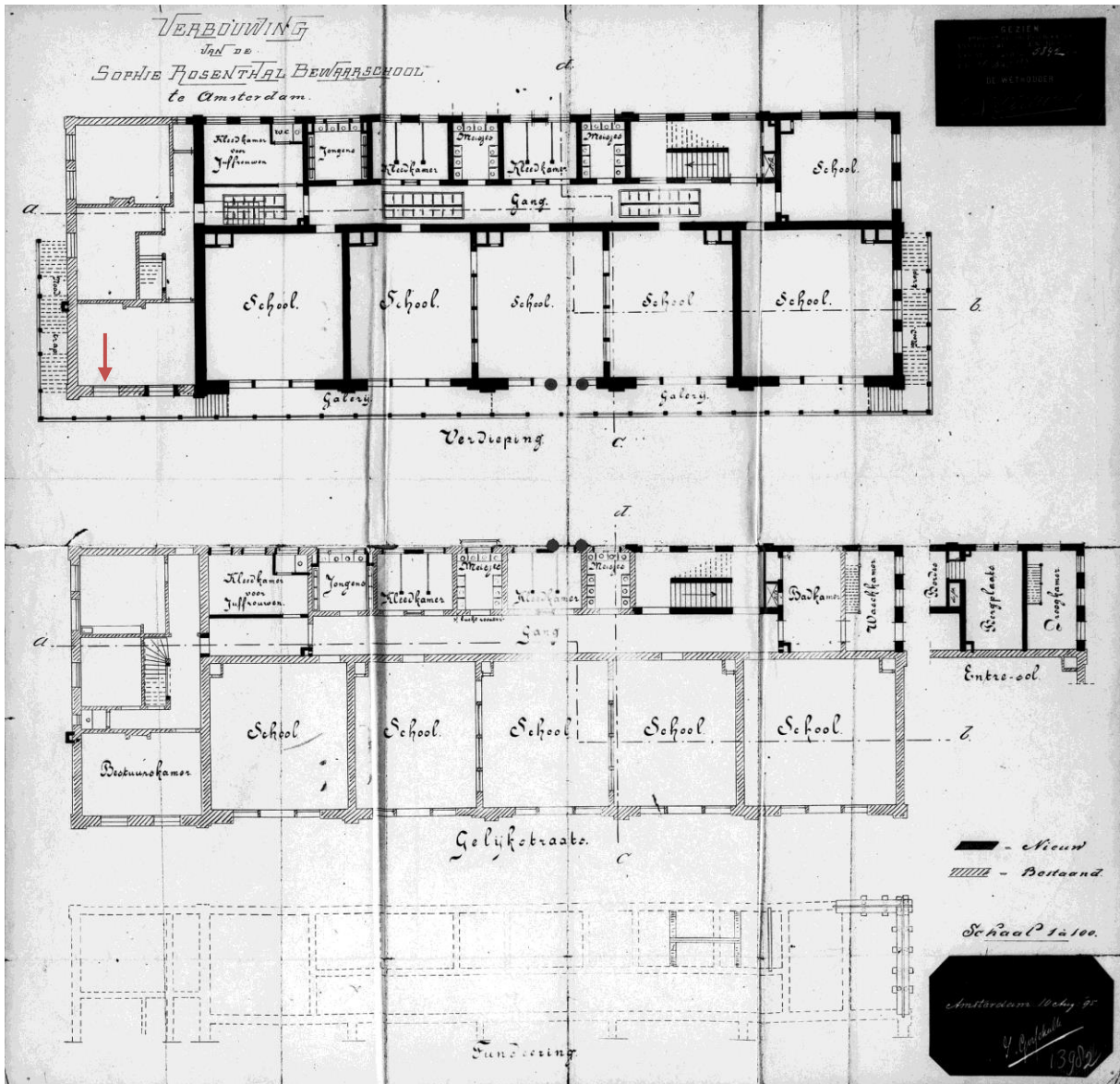
Ontwerptekening uit 1887, plattegronden en doorsneden. De dienstwoning bevindt zich geheel links (Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank, inv.nr. 5221BT913978)

Ontwerptekening uit 1887, plattegronden en aanzichten (Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank, inv.nr. 5221BT913979)

Ontwerptekening uit 1887, aanzicht en langsdoorsnede (Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank, inv.nr. 5221BT913976)

Verbouwings-tekening uit 1895, plattegronden. Bij de verhoging van het schoolgebouw werd ter plaatse van de dienstwoning een buitentrap gemaakt. Daarbij werd niet het rechter maar linker verdiepingsvenster tot deur vermaakt, zie pijlaanduiding (Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank, inv.nr. 5221BT913982)

Foto uit circa 1912 van de Uilenburgergracht met middenrechts de bewaarschool (Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank, inv.nr. OSIM00001003833)

Uitsnede van de bovenstaande opname. Op deze foto is de buitentrap naar de galerij zichtbaar, zie pijlaanduiding

Foto uit 1927 van de Uilenburgerstraat, met in het midden de poort naar de achtergelegen bewaarschool (Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank, inv.nr. 5293FO002063)

Uitsnede van de bovenstaande foto.

Foto van de Nieuwe Uilenburgerstraat van na 1930. Rechts de achtergevel van het schoolgebouw. Het schoolterrein werd afgescheiden door een houten schutting met prikkeldraad (Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank, inv.nr. OSIM00003001134)

Foto van de Nieuwe Uilenburgerstraat uit 1955. Bij de bouw van het transformatorhuisje tussen 1942 en 1946 werd de houten schutting vervangen door een doorgaande stenen muur (Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank, inv.nr. 010009004006)

	Gemeente Amsterdam
Pagina 13 van 14	Monumenten en Archeologie

Bijlage: Registeromschrijving

Nieuwe Uilenburgerstraat 59 (voorheen 31) 1011 LM

Architect: C. Muysken (1843-1922)

Ontwerp: 1887

Stedenbouwkundige context

Uilenburg is aan het begin van de twintigste eeuw ingrijpend gesaneerd, alle, overwegend uit de zeventiende eeuw daterende, bebouwing tussen de Batavierstraat en de Uilenburgerstraat is bij deze gelegenheid gesloopt. Dit staaltje van krachtadige 'krotopruijing' was nog lange tijd een paradepaardje van de Woningdienst. De bebouwing aan de oostzijde van het eiland, tussen de Uilenburgerstraat en de Uilenburgergracht, bleef gespaard. Hier, aan het water, was van oudsher de bedrijvigheid gevestigd, aanvankelijk scheepsbouw, later ook pakhuizen, en nog weer later, in de negentiende eeuw, werden hier twee diamantslijperijen gebouwd. Een bijzonder element temidden van deze bedrijfsgebouwen vormt de synagoge uit 1766. Kort na de bouw van de diamantslijperijen verrees in 1887 de Sophie Rosenthal Bewaarschool voor arme Joodse kinderen, op de plaats waar nu het GEB onderstation staat. Aan de westzijde van de school werd een bijbehorende woning gebouwd, Nieuwe Uilenburgerstraat 31. Aanvankelijk lagen de school en de woning op een binnenterrein, achter een rij huizen aan de Uilenburgerstraat. Op het aanpalende terrein, waarop de scheepswerf van de firma Wed. F. Hindeloopen was gevestigd, bouwde de Dienst der Publieke werken in de jaren twintig voorzieningen ten behoeve van de afdeling Riolering en Bruggen. Hiervoor werden een aantal oude woonhuizen aan de Uilenburgerstraat gesloopt, in dezelfde tijd werd ook de rij huizen voor de bewaarschool gesloopt om aldaar een plantsoen in te richten. Tijdens de oorlog werd de werf van de afdeling Riolering en Bruggen uitgebreid, met als gevolg dat de woning van de Sophie Rosenthal Bewaarschool vanaf dat moment, 1 november 1940, op het terrein van de werf heeft gestaan. Korte tijd later, in mei 1941, werd het interieur van de woning gesloopt en kreeg het gebouw een bestemming als bergplaats voor karren en ladders met magazijnruimte op de verdieping.

Typologie

De woning van de voormalige Sophie Rosenthal Bewaarschool is een eenvoudig bouwwerk op een rechthoekige plattegrond met twee bouwlagen onder een zadeldak. De oorspronkelijke indeling van de woning is geheel verloren gegaan.

Architectonische verschijningsvorm

De gevels van het bouwwerk zijn opgemetseld in kruisverband met een roodbruine baksteen. Veel stenen vertonen vorstschade. Ter hoogte van de vloer van de verdieping is het metselwerk gedecoreerd met een overhoekse muizentand. De raamopeningen zijn verlevendigd met neggeblokken, aanzet- en sluitstenen van natuursteen. De oorspronkelijke voordeur in de noordelijke kopgevel is bij de verbouwing in 1941 dicht gezet. De gevel is uitgevoerd als tuitgevel, met een trapsgewijs klimmende fries van decoratief metselwerk. De bolvormige bekroning van de hals is in 1982 verwijderd. Ter hoogte van de zolderverdieping zijn twee smalle en rondgetoogde vensteropeningen geplaatst. De westgevel telt drie vensterassen die a-symmetrisch in de gevel zijn geplaatst zodat het zuidelijk deel van de gevel blind is. In dit deel heeft men in 1941 op de begane grond een grote opening gemaakt. De vensteropeningen op de begane grond worden overspannen door segmentbogen, op de verdieping is een strekse boog toegepast. De oostgevel van het bouwwerk is geheel blind en gepleisterd omdat het schoolgebouw en de woning ooit een geheel vormden. De zuidgevel, aan de waterzijde, is identiek aan de noordgevel maar hier zijn zowel op de begane grond als op de verdieping twee ramen geplaatst die op dezelfde wijze overtoogd worden als de ramen in de westgevel. De twee langsgevels worden beëindigd door een wel heel eenvoudige gootlijst die waarschijnlijk niet origineel is. De kap is gedekt met grijze kruispannen.

Zoals reeds opgemerkt in het bovenstaande is het oorspronkelijke interieur van de woning geheel weggebroken. Zelfs de houten vloer van de begane grond is verdwenen en vervangen door een tegelvloer die in zand ligt. Om de extra belasting op te vangen die de magazijn functie met zich meebracht, is de houten balklaag van de verdiepingsvloer ondersteund door drie zeer zware stalen balken. Het metselwerk van de buitenmuren vertoont op diverse plaatsen scheurvorming.

	Gemeente Amsterdam
Pagina 14 van 14	Monumenten en Archeologie

Cultuurhistorische context

C. Muysken was een bekend architect, zijn beroemdste bouwwerk is Kasteel Oud-Wassenaar in Wassenaar. Vergeleken bij dit uitbundig gedecoreerde landhuis in neorenaissance stijl is de woning bij de Sophie Rosenthal Bewaarschool echter een zeer nuchter en sober ontwerp. De woning is van groter belang als herinnering aan de Joodse bewaarschool die door het bankiersechtpaar George Rosenthal en Sophie Rosenthal-May werd gesticht en gefinancierd. Een gedenksteen in de zuidgevel verwijst naar de voorgeschiedenis van het bouwwerk: De eerste steen gelegd op 15 juni 1887 door Robert Heinrich May oud dertien jaar en acht maanden en Frederik Martinus Cohen oud twaalf jaar en vijf maanden. Als Joods erfgoed is het bouwwerk van grote cultuurhistorische waarde. Twee deskundigen, dr. Salvador Bloemgarten en de architect Izak Salomons pleiten daarom met klem voor behoud en restauratie. Zij beschouwen de woning als onderdeel van het ensemble van enkele belangrijke gebouwen die herinneren aan het joodse verleden van deze buurt. De bewaarschool, aldus Salomons, 'werd een van die wonderlijke voorbeelden van het uitgebreide stelsel van sociale en filantropische instellingen waar de joodse bevolking van Amsterdam van oudsher groot in is geweest'. De faam van de school was al snel zo groot dat de dertienjarige koningin Wilhelmina en haar moeder koningin-regentes Emma in april 1893 hun belangstelling toonden door een bezoek te brengen aan dit toonbeeld van moderne kinderopvang.

Conclusie

Strikt architectuurhistorisch voldoet het bouwwerk niet aan de criteria voor plaatsing op de monumentenlijst.

Gezien het oordeel van beide genoemde deskundigen is de cultuurhistorische waarde van het bouwwerk echter zo groot dat behoud gewenst is.

Literatuur

Coert Peter Krabbe, 'Kasteel Oud Wassenaar en het ontstaan van de Delftse renaissance', in: De Sluitsteen VII (1991), nr 2-3, p 67-85.

Jan Stoutenbeek, Paul Vivegeno, Wandelingen door Joods Amsterdam, Amsterdam 1985.

Hans Stoovelaar, Uilenburg 70 jaar. Het eiland en de werf Uilenburg van 1926-1996, Amsterdam 1996.

Dr. Salvador Bloemgarten, advies dd 9 februari 2003.

Izak Salomons, advies dd 30 januari 2003.

bMA 12 mei 2003